

niam praecingendam. Mox vero idem Honorius tradit, propriam Cantorum vestem fuisse *cappam*, quae postmodum *pluviale* dicta est. Ex his igitur intelligis, quam im- merito in cantus Ecclesiastici antiquitatem, ac usum de- bacchati fuerint Wiclefistae, eosque secuti Calvinus, cae- terique novatores, quorum deliramenta alias a viris do- ctissimis, ac pie catholicis explosa sunt.

EXPLICIT LIBER QUARTUS.

LIBER QUINTUS

DE VESTIBUS, ET VASIS.

CAPUT I.

De Amictu.

I. Primum locum inter sacra indumenta pro Missae Sacrificio tenet *Amictus*, qui in vetustis libris Liturgicis appellatur *Anaboladium* et *Anabolagium*. In Missa Illyrici *Amictus* et *Ephod* dicitur; nam precationis ad eum su- mendum hic est titulus: *ad induendum Ephod vel Amictum*. In Missa Ratoldi *superhumeral* nuncupatur, ita pa- riter apud Alcuinum de *Divino officio cap. 39*. Petrus Le Brun Tomo I. *Explicationis Missae pag. 42*, notat ami- ctum sequiori aevo in plerisque Ecclesiis tamquam or- natum, poenitentiali sacco suffectum, consideratum suis- se. Haec vestis post albam et cingulum induebatur, quod ex Ordinibus Romanis perspicuum est, et hic usus adhuc perseverat in Ecclesia Lugdunensi, et Mediolanensi, ut adnotavit Martenius. Variae porro identidem ad induen- dum amictum preces occurunt, quae tamen in senten- tiam eamdem, ac ferme in eadem verba convenient. In Missa tempore Caroli Magni exarata: *Circumda me, Domine, laetitiae, et fidei armis*, ut ab iniuriam erutus sa- gittis, valeam aequitatem, et justitiam custodire. In manu- scripto Pontificali Prudentii Trecensis Episcopi: *Pone, Domine, amictum salutarem in capite meo, ad expurgandas,*

et superandas diabolicas fraudes. Diverse ponitur oratio in Missali Chisiano. Est enim hujusmodi : *Obumbra, Domine, caput meum umbraculo sanctae Fidei, et pelle a me mibila ignorantiae.* Haec eadem formula occurrit in Missa ex Codice Tiliano, et in Pontificali Salisburgensi. Antiquitus Amictus aureis texturis exornari consuevit ; nam in Testamento Riculfi Episcopi Helenensis condito A. D. 915. habetur, Riculfum legasse Ecclesiae suaem amictos cum auro quatuor.

II. Solebant antiqui amictu totum caput obnubere , et cum Missam inciperent, illum more Religiosorum mendicantium, in humeros reijcere, et adhuc nunc hujus ritus vestigium observatur in Subdiaconi ordinatione. Quo tempore hic mos desierit, haud cognitum est. Amictus insuper, cui primum originem dedit vel decentia, necessitas aut commoditas, subinde in ornamentum transiit Ecclesiasticum, ac destinatus ad significandum 1.º deposito poenitentiae sacco, succedere gaudium, et laetitiam. 2.º Amictus, velut spiritualis galea capiti imposita, respicitur ad propulsandos diabolicos incursus : ita in Missali Romano ait Sacerdos amictum induens: *Impone, Domine, capiti meo galeam salutis ad expugnandos omnes diabolicos incursus.* Per amictum symbolice sacri admonentur Ministri, ut ponant ori suo custodiam, ac voce sua potissimum utantur ad sacra pertractanda Mysteria, divinasque laudes decantandas, quem finem apprime exponit oratio, quae in antiquo Missali Cameracensi et apud Petrum Le Brun tom. 1. pag. 43. refertur recitanda a Sacerdote. Porro duodecim tropologicas, et mysticas Amictus significaciones refert Gavantus apud Meratum Tom. I. parte I. pag. 335., et 336. Amictus insuper super humeros circumquaque diffunditur, per quod operum fortitudo significatur. Duo ligamina, quibus Amictus ante pectus ligatur, signant intentionem, et finem, quibus informandum est opus, ne fiat in fermento malitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis. Haec de amictu prima veste, quam Sacerdos sumit, adnotata sufficient. Qui plura desiderat, et uberiora, legit quae fusiori calamo exa-

ravit Joseph Vicecomes de Missae Apparatu Lib. 2. cap. 3. et seqq. Legi item poterunt quae de eodem Amictu tradidit Andreas Saussajus, in *Panoplia Sacerdotali* Lib. I. pag. 1.; Antonius Bellotte, in suis *Observationibus ad Ritus Ecclesiae Laudunensis* pag. 240; et Lazarus Andreas Bocquillot, in *Tractatu historico de Liturgiis* cap. 7. num. 4.

CAPUT II.

De Alba.

I. Alba, quae etiam *Camisia* (1), *Camisius* et *Camisile* vulgari vocabulo appellatur, vetustissimum Episcoporum, Sacerdotum, ceterorumque ministrorum indumentum est. *Camisiae* porro nomen a Liturgicis scriptoribus albae donatum, sensim deflexit in vernacula linguam, lev mutatione facta; nam ab Italis *Camice* bodie etiam appellatur: de quo Octavius Ferrarius in *originibus linguae italicae*. De candida veste, qua Episcopi, et reliquusordo ecclesiasticus in celebratione sacrificiorum utebantur, S. Hieronymus adversus Pelagianos diserte meminit. Concinit Concilium Carthaginense IV. quo praecipitur, ut Diaconus tempore oblationis tantum, vel lectionis alba utatur. Et in Concilio Narbonensi sub Pelagio II. discernitur, ne Diaconus aut Subdiaconus, vel Lector , antequam Missa consummetur, alba se praesumat exuere. Gregorius Turonensis in *Historia Francorum*, scribit Vigilium Archidiaconum Massiliensis Ecclesiae, die Natalis Domini, alba indutum fuisse. Et in libro de *Gloria Confessorum* memorans dedicationem oratorii, ab se constructi, ac ritum quo itum est ad ejus dedicationem : *Erat autem, inquit, Sacerdotum, ac Levitarum in albis vestibus non minimus chorus.* Legitur quoque in Ordine Romano, et in tractatu de *Ritibus Ecclesiae*, quem edidit Wolfgangus Lazius. Caeterum alba , a Sinagogae Sacerdotibus ad sacros Ecclesiae Ministros transiit, et vestem al-

(1) Georgi, *De Liturgia Romani Pontificis*. Liber I. Cap. XVI.

bam significat, qua Herodes Christum Dominum illasit, uti observant Innocentius III., Lib. I. de *Mysteriis Missae* cap. 51.; Divus Thomas, *Summa Theol.* 5. pars. quæst. 40. art. 7; ac Durandus Mimatensis, in *Rationale Div. Offic.* Lib. 5. cap. 2. Fuit autem antiquitus mos, ut alba aurifrisis, et grammis ornaretur, quem morem adnotavit etiam Anastasius Bibliothecarius in vita Benedicti III. dum refert, Saxonum Regem Romae consistentem, obtulisse Beato Petro Apostolorum Principi varia dona, inter quæ camisas albas sigillatas holosericas, et chrysoclavio, idest aureis clavis distinctas. Solebat enim antiquitus alba aureis fascis, atque limbis exornari. Leo Ostiensis narrat, Victorem III. jam jam moriturum reliquisse monasterio Casinensi varia ornamenta sacra, inter quæ fuere camisi magni deaurati cum amictis suis duo, et alii de serico septem. Picturae quoque musivae veterum Pontificum haec ornamenta ostendunt.

II. Precationes, cum alba sumitur, inter se fere omnes convenient, licet aliae aliis verbis exprimantur. In *Missa Illyrici* hæc sunt: *Circumda me, Domine, fidei armis, ut ab iniuritatum flagitiis erutus; valeam aequitatem, et iustitiam custodire.* In *Pontificali Prudentii Episcopi Trecensis*: *Indue me, Domine, vestimento salutis, et indumento justitiae circumda me semper.* Graeci vero (1) hujusmodi sacrum indumentum habent quidem, sed ex serico vario colore, et quasi caelesti: eodem utuntur, præsertim Episcopi, idque *Stocharium* vocant, quod candidi coloris esse debet juxta Simeonem Thessalonicensem. Feria sexta in Parasceve antiquitus Sacerdotes ea ueste utebantur, quæ nigri esset coloris. Alba inferiorum etiam Ordinum uestis fuit, Ostiariorum, Lectorum, Exorcistarum, Acolytorum, et Saussay in *Panoplia Clericali* par. 4. Lib. 5. cap. 5. observat in inferioribus Ministris idecirco albae superpelliceum substitutum fuisse, ut ambulando caeterisque munis obeundis essent expeditiores. Alba denique varia denotat. Primo quidem perseverantium in

(1) Macri, *Hierolexicon.*

bona actione, ex auctore sub nomine Alcuini in Lib. *De divinis officiis*. Secundo castigationem corporis, uti docet Amalarius Lib. II. cap. XVIII. vel castitatem totius vitae, ex Honorio Augustodunensi in *Gemma animae* Lib. I. cap. CCI. Tertio fidem, et innocentiam, ex S. Thoma Aquinate parte III. Quæst. LXXIII.

CAPUT III.

De Cingulo et Manipulo.

I. Inter sacra uestimenta frequentius (1) nominatur *cingulum*, etsi idem etiam quandoque *Zona* et *Baltheus* appellatur, de quo meminit Hieronymus Epist. 128. ad Fabiolam. Tertium genus est uestimenti, quod Hebrei scilicet appellant *Abner*, nos *cingulum*, vel *Baltheum* vel *Zonam* possumus dicere. Similiter Alcuinus de *Div. Offic.* cap. 39. Deinde sequitur *zona*, quæ dicitur *cingulum*. Restrингitur *Alba*, ne laxe per pedes diffluat. Varii quondam coloris fuere hujusmodi *cinguli*, *zonae*, aut *balthei*, ex auro quandoque ornati, uti colligitur ex Riculfi Helenensis Episcopi Testamento apud Baluzium, ubi legitur eumdem legasse Ecclesiae suæ *zonas* quinque, unam cum auro, et gemmis pretiosis, alias quatuor cum auro. Ut autem perspiciatur, quam antiquus in Romana Ecclesia sit sacrae hujus vestis seu *cinguli* usus; Joannes Diaconus in vita S. Gregorii Magni Lib. 4. cap. 80. narrat fideles magna veneratione solitos prosequi fuisse ejusdem S. Pontificis *Baltheum*. Olim amplior erat, ac latior, ut in antiquis Musivis apud Ciampinum videmus.

II. Ad orationes, quæ dicuntur, accedimus. In *Pontificali Prudentii Trecensis Episcopi* habetur: *Praecinge me Domine, virtute, et pone immaculatam viam meam, et praecinge lumbos meos; et circumcidere vitia cordis mei. Amen.* Codex Tilianus: ad *Zonam*: *Domine, accinge in me custo-*

(1) *Bona, Rerum Liturgicarum cum additamentis* Roberti Sala Liber I. Caput XXIV.

diam mentis meae, nec ipsa mens inflectatur spiritu elationis. Eadem precandi ratio est in Missa ex codice Chisiano, et Pontificali Salisburgensi. In hodierna praeparatione ad Pontificalem Missam retinetur haec oratio: *Praecinge me, Domine, cingulo puritatis, et extingue in lumbis meis humorem libidinis, ut maneat in me virtus continentiae, et castitatis.* Communis est haec oratio ceteris Sacerdotibus, et ponitur ab Alberto Castellano in libro sacerdotali. Non siue mystica significione, quidquid aliter sentiat Du-Vertius, lumbos praecingunt sacri Ecclesiae Ministri ex Jesu Christi Domini praeecepto Lucae cap. XII., ubi ait: *Sint lumbi vestri praecincti, quod divinum mandatum licet ad Christianos omnes pertineat, praecipue tamen Sacerdotes spectat, et illud Apostoli: state succincti lumbos vestros in veritate, ut admoneantur restrin- gendos omnes cupiditatis motus.*

III. Manipulus posterioris aevi additamentum (1) est, neque in antiquis Ritualibus commemoratur, nec a priscis Patribus inter sacras vestes recensetur. Erat autem linea sindon, sive mappula brachio sinistro alligata, qua sudor et sordes abstergebantur, ut illi passim testantur, qui in Divinis Officiis tractatus ediderunt. Amalarius Lib. 2. cap. 24. *Sudarium ad hoc portamus, ut eo deter- gamus sudorem.* Rabanus Maurus Lib. I. *De Institutione Clericorum* cap. 18. *Quartum Sacerdotis indumentum Map- pula sive mantile est, quod vulgo Fanonem vocant.* Est autem *Fano* vox saxonica, quae idem valet ac sudariolum, ut docet Vossius Lib. 2. de *vitiis Sermonis* cap. 7. Triplex fanonis significatio statuitur a Mabillonio in notis ad vitam S. Wiboradae Virginis et Martyris, primo pro quavis mappula, secundo pro parte illa sacrae vestis, quae manipulus vocatur, tertio pro corporali. Usum map- pulae, seu manipuli, Ecclesiae Romanae proprium fuisse scripsit Sanctus Gregorius Johanni Archiepiscopo Ravennati Lib. II. Epistola LIV. Duravit autem hic Map- pulae, sive sudarii linei usus, donec in locum ejus Ma-

nipulus, non ad tergendas sordes, sed ad ornatum sufficiens est, qui propterea ejus materiae et texture est, ex qua Stola, et Planeta fieri solent. Hanc vero mutationem Mappulae in manipulum saeculo nono factam esse sacra monumenta ostendunt. Olim, ut appareat ex antiquis picturis, ejus forma longior erat et strictior, vix duos pollices excedens.

IV. Manipulo nostro respondet apud Graecos Epimanicion, de quo agit Goar in notis ad S. Joannis Chrysostomi Liturgiam n. 12. Duobus vero Graeci et Maronitae utuntur Manipulis, quorum singulos ad singula brachia alligant teste Macri in Hierolexico, verbo *Manipulum*. Nunc vero (1) precatioes ad mappulam, seu manipulum accipendum proferam. In codice monasterii Sancti Dionysii, aetate Caroli Magni scripto, ut monet Martenius, post orationem ad casulam, legitur ad Manipulum: *Praecinge me, Domine, virtute, et pone immaculatam viam meam.* Missale Bibliothecae Vallicellianaæ saeculo XI. scriptum, post orationem ad casulam, hanc habet ad manipulum precem: *Da Domine, in manibus meis manipu- lum: ad extergendas sordes a corpore meo, ut sine pollu- tione valeam nomen tuum laudare et benedicere. Amen.* Liturgiae antiquae omnes statuunt, manipulum sumendum post reliqua sacerdotalia indumenta, quod planeta am- biret totum corpus, et ea super brachia duplicanda, vel triplicanda esset, quare cum brachia essent expedita, re- voluta planeta, manipulus porrigebatur, et tunc Presbyteri, et Episcopi extremo loco manipulum accipiebant, quod modo soli Episcopi praestant, ut expleta confessio- ne, manipulum accipiant, quia prisco more post confes- sionem casula elevabatur. Accessit item ad hoc ornamen- tum et symbolica, seu mystica significatio, doloris scili- cet, et fletus, qui hac in vita sustinendus est, et mani- pulo quasi detergendus, quo certe tendit oratio, cum ma- nipulus ex Missali romano a Sacerdote ad laevam sumi- tur; merear, *Domine, portare manipulum fletus et doloris;*

(1) Catalano, *Prolegomena in Pontificale Romanum* Cap. XVI.

(1) Georgi, *De Liturgia Romani Pontificis*, Liber I. Cap. XXX.

quae etiam consonat cum oratione, quam refert P. Edmundus Martene ex antiquo Missali Ecclesiae Narbonensis tom. I. de antiquis Ecclesiae Ritibus pag. 334. Episcopus denique, cum ei aptant Ministri Manipulum, Missa jam incepta, nullam orationem dicit, ne Missae cursus interrumatur.

CAPUT IV.

De Stola.

I. Stolae nomen apud profanos (1) Scriptores tam Graecos, a quibus fluxit, quam Latinos, muliebrem vestem significat ad talos usque demissam. Erat autem proprie matronarum vestimentum, ut docet Ferrarius *de vestiaria* Lib. 3. cap. 17. Interdum tamen suptam legitimus pro qualibet genere vestimenti, Regum, Sacerdotum et privatorum. Nam Genesi c. 41. cum Pharaon constituit Joseph super universam terram Ægypti, vestivit eum stola hyssina; et ipse Joseph Genes. c. 45. singulis fratribus suis proferri jussit binas stolas; Beniamin vero dedit quinque stolas optimas. De Stola Summi Sacerdotis in legge veteri agit Josephus Lib. 15. *Antiquit.* cap. 14. et Lib. 18. cap. 6. Sacerdotes item stantes ante Altare cum Stolis sacerdotalibus commemorat Lib. 2. Machabaeorum cap. 4. Alio praeterea satis vulgato nomine Stola dicitur *Orarium* in genere neutro, ut frequentius accipitur, et *Orarius* in masculino, quemadmodum loquitur Ordo Romanus. Quod si primam hujus vocis originem inspiciamus, profana est, et ab eo sensu diversa, quo nunc usurpatur. Antiquis enim Scriptoribus tam Ethnicis, quam Christianis *Orarium* nihil aliud est, quam sudarium, strophium, linctolum, quo facies abstergitur. Ambrosius Epistola 54. de miraculis Sanctorum Gervasii, et Protasii, ait: *Quanta Oraria jactitantur? et tactu ipso medicabilia reposcuntur?*

(1) Thiers, *De Stola in Archidiaconorum visitationibus gestanda a Paroecis Disceptatio*. Caput I. et seqq.

Pontius in vita S. Cypriani *Frates lnteamina, et oraria ante eum ponebant, ne sanctus crux defluvis absorberetur a terra.* Graecorum nonnulli, atque inter eos Theodorus Balsamon in can. 22. *Concilii Laodiceni*, ac Matthaeus Blastares in *Nomocanone*, ab ωρᾳ, idest video, observo petitum asserunt: quod Presbyteri orarium induiti diligenter videre debeant et observare quae in Mysteriis sacris agenda sunt, eaque Orario significare Diaconis qui sunt in ambone. Non incongrue etiam deduci potest ab ωρᾳ, idest cura, et custodia: quia qui orarium ferunt sive Pontifices, sive Sacerdotes, sive Diaconi, fideles populos curare eosque custodire debent, sicut et sacra ac mysteria quae sue sollicitudini ac fidei commissa sunt. Alii enim ab oro, quod est precor, dictum censem, quia in publicis Ecclesiae precibus, atque in Sacramentorum administratione adhibetur orarium. Alii ab oro, quod est concionor, vocatum arbitrantur, qui oratoribus sacris, seu conceionatoribus dabatur; quae sententia Concilii Toletani IV. in can. 39.; Venerabilis Bedae, in *Collectaneis*, cap. de septem Ordinibus; Alcuini in libro *de divinis officiis*, Tit. *Quid significet indumenta*; Rabani Mauri, in Lib. 2. de *Institutione Clericorum*, cap. 19.

II. Quod sane ornementum, quando cooperit a Sacerdotibus in sacris adhiberi, et cur ei stolae nomen tributum sit, solerti indiget disquisitione. Quidam aevo Apostolorum coepisse scribunt, eo quod legerint stolam S. Jacobi Apostoli missam fuisse a Theodosio Hierosolymorum Episcopo ad S. Ignatium Constantinopolitanum; et stolam S. Stephani Protomartyris a Macario item Hierosolymitano datam Helenae Augustae, et ab ea Vesonitionem transmissam. Sed hos Scriptores vocis aequivocatione deceptos evidens est; stola enim illorum temporum, ut ex dictis constat, vestis oblonga erat totum corpus ambiens, nihilque habet commune cum stola hodierna praeter nomen. Illud autem fateamur oportet, stolae usum antiquissimum esse in Ecclesia. De stola porro Diaconorum in ecclesiastico ministerio apertissimus locus est apud Anonymum in brevi expositione antiquae Li-

turgiae Gallicanae , editus ab Edmundo Martene , quae quidem expositio ante Caroli M. aetatem exarata est , ac S. Germano Parisiensi adtribui potest. Stolam semper et ubique gestabant Episcopi , et Presbyteri ; Diaconi itidem semper et ubique , sed primo tantum ordinationis suae anno. In vita S. Thomae Cantuariensis , quam Joannes Salisberiensis conscripsit , haec habentur : *Stolam tamen jugum Christi suave circa collum diebus ac noctibus habebat.* In Concilio Moguntino anno 813. cap. 28. ita statutum . *Ut Presbyteri sine intermissione utantur Oratio.* Hoc vero tempore solus Romanus Pontifex veterem Episcoporum Presbyterorumque morem retinuit semper gestandi stolam . Longior erat antiquitus stola , quam quae sit ea quae nunc utimur. In musivo sub absidam Basilicae S. Mariae Transtyberim S. Calepodius Presbyter stolam gerit ad talos prope pertingentem , quae albi coloris est cum simbris rubeis .

III. Antiquissimus est autem Ecclesiae mos , ut Diaconi stolam a sinistro humero ad tibias recta descendente portent , Sacerdotes vero eam ad collum , et ante pectus in formam crucis conformat . Hanc sane disciplinam duo Conciliorum Hispanicorum canones asserunt Concilium Bracarense II. A. D. 563. , et Concilium Toletanum IV. A. D. 633. Innocentius III. ritus hujus partem manifeste docuit Lib. I. *Mysteriorum Missae* cap. 5. De Diaconibus ; dum scribit : *a viginti quinque annis , et supra , iussi sunt in Tabernaculo servire , tanquam aetatis ad onera portanda robusti , qui possint arcum foederis , mensam propositionis , et vasa Tabernaculi deportare.* Quod etiam in *Novo Testamento* recolitur ; cum Diaconibus supra sinistrum humerum stola imponitur , et in diebus jejunii supra eundem humerum casula complicatur . Quia quicquid laboris in hac vita sufferimus , tanquam in sinistra portamus ; donec a sinistra transeamus in dextram , in qua requiem habeamus . Verum haec Innocentii verba non modo ritum , sed etiam ritus rationem ostendunt ; ut nimis intelligerent Diaconi , varios labores , quorum humerus symbolum est , in hac mortali vita , quae sinistri nomine exprimitur , si-

bi exantlandos esse ; donec ad vitae immortalis praemia evocarentur . Episcopi stolam sibi non accomodant in modum crucis ; nam pendente e collo crucem cum Reliquiis deferunt , ut notat Macri in Hierolexico verbo *Stola* . Episcopis porro stola ita aptatur , ut aequa hic inde pendeat , neque in crucis formam ante pectus compliceatur . Quoniam vero aliquando occurrit in veteribus monumentis mentio stolae , et manipuli cum tintinnabulis , ea tintinnabula iuxta doctissimum Georgi , nihil aliud erant , quam filamenta illa argentea stolarum extremitibus adsuta , campanulae instar , quae hodie etiam in usu sunt . Imagines enim ad stolae extremitates adjici consueverunt .

IV. Porro circa modum stolae deferenda , observandum est quod apud Monachos Cluniacenses , eorum Sacerdotes stolam prae manibus tenebant , dum ante Missam confitebantur , eamque , facta confessione dum taxat , collo imponebant . Quamvis autem orarium commune sit Diaconis , et Presbyteris , a Graecis tamen Diacono proprie tribuitur , Stolam vero Sacerdotalem Epitrachelion vocant . Eodem saepe utitur Diaconus ad venerationis signum , ibidemque in Graecorum Liturgia crebro dicitur : Diaconus versus Sacerdotem dicit inclinans caput suum , et orarium in manu tenens . Stola symbolum est dignitatis , ac jurisdictionis , unde in Concilio Moguntino statuitur , ut a Sacerdotibus deferatur : propter differentiam Sacerdotalis dignitatis . Stola obedientiam significat et jugum Domini , cui collum subjecimus , ejus sectantes vestigia . Stola immortalitatem notari demonstrant illa Sacerdotis stolam induentis verba , quae in omnibus propemodum Missalibus libris reperiuntur . Stola innocentiae indicium est apud Guillelmum Durandum , num. 2. A quibusdam Pontificibus cum Sacerdos in ordinatione Stolam accipit , additur : *Stola innocentiae induat te Dominus* : quod Stola respicit primitivam , quae fuit innocentiae significativa . Juxta Innocentium III. in Lib. I. de Officiis Missae et Sacramento Altaris , cap. 42. significat patientiam .

CAPUT V.

De Planeta.

I. Postrema vestis sacerdotalis (1), Planeta appellatur. Variis, aliisque nominibus hoc sacerdotale indumentum pariter appellatum fuit, nimurum *Casula*, *Paenula*. *Casula* appellatur apud S. Isidorum Lib. 19. cap. 24. *Planeta graece et latine dicitur casula, quae totum hominis corpus tegit*. Et Rabanus Maurus de *Institutione Clericorum* cap. 21. *Casula*, inquit, dicitur vulgo *Planeta Presbyteri*, quia instar parvae casae totum tegit. Planetam, antequam sacra vestis esset, profanum fuisse indumentum, et laicis commune, constat ex pluribus monumentis. Joannes Diaconus Libro IV. *De vita S. Gregorii Magni* cap. 83. ubi S. Pontificis parentibus Gordiano, et Silvia loquitur, de Gordiani veste ait: *Cujus Gordiani habitus castanei coloris Planeta est*. Casula insuper, ut hoc etiam obiter moneamus, tuit vestis, seu tunica Monachorum. Id observatum jam pridem a viris eruditis. Planetae porro et indumenta sacra, secutis inde temporibus auro, et materia magni pretii exornari consueverunt. Planeta insuper tradebatur Presbyteris in eorum ordinatione. Id ex Sacramentario Gregoriano Menardi perspicuum est, et ex Ordinibus Romanis VIII. et IX. Concilium Toletanum IV. praecipit Canone XXVIII. ut dum Presbyter in suum gradum restituitur, recipiat ab Episcopo orarium, et planetam.

II. Quoad formam ipsius attinet, scite docent Auctores eruditissimi Angelus Rocca, in peculiari disquisitione de sancti Gregorii, ejusque Parentum Imaginibus, tomo II. pag. 368. novae editionis; et Joannes Cardinalis Bona, Lib. I. *Rerum Liturgicarum*, cap. XXIV. § VIII. et alii; rotundam illam prorsus fuisse, totum hominem a collo usque ad pedes ambientem, unicamque in medio aper-

(1) Georgi, *De Liturgia Romani Pontificis*, Liber. I. Caput XXIV.

turam habentem, per quam caput immitteretur; eaque de causa necessarium fuisse ajunt, ut Sacerdos operari, et manibus libere uti posset, ipsam Casulam super brachia revolvare, et complicare. Certe sic indutos Pontifices, et Sacerdotes Romae passim in priscis Ecclesiarum parietibus cernimus. Insuper Planeta, seu Casula totum olim, ut diximus, Sacerdotem involvebat, hinc ortum esse usum plerique existimant, ut a ministro inserviente elevetur, cum Sacerdos sacrosanctam Hostiam, et Calicem extollit; Cardinalis Bona etiam adjungit, exinde ortum etiam fuisse usum, ut in Quadragesima, aliisque diebus jejuniorum, quibus Ministri utuntur planetis, complicatae sint a parte anteriori, quod olim propter earum amplitudinem necessarium erat, ut expediti essent ad ministrandum, sive paulatim introductum esse ait, ut Diaconus, cuius in Missa potissimum est ministerium, Planetam exuat, ejusque loco stolam latiorem accipiat; quod aevi recentioris est; nam Ordo vetus Romanus, non exui Planetam, sed elevari mandat: *Diaconi inquit, levant planetas in scapulas*. Porro docet Grancolas in *Commentario historico ad Breviarium Romanum*, cap. XXVII. ubi agit de Casula, Diaconum quidem ex Ritu Romano Casulam deponere ad Evangelium, nimurum in Quadragesima, et nonnisi post communionem illam iterum assumere, quo liberius munere suo fungatur; Subdiaconum etiam Epistolam lecturum, Casulam exui juxta veterem morem, quo Lectores, dum munus suum exercabant, albis erant induiti. Graeci adhuc hodie antiquam Casulae formam retinent, Latini vero ad vitandum incommodum, eas paulatim a lateribus scindere, et decurpare cooperunt, donec ad formam, qua hodie utimur, redactae sunt.

III. Planeta, quae super omnes vestes induitur, Charitatis symbolum est, ut post Alcuinum, omnes fere, qui eum secuti sunt Scriptores de Divinis Officiis agentes docent. Aliae tropologicae expositiones erui possunt ex variis antiquis precationum formulis, quae ab Episcopis, vel a Sacerdotibus recitari solebant, dum illam sumebant.

In antiqua Missa Illyrici dueae ad Casulam statuuntur pre-
cationum formulae, quarum prima haec est: *Indue me
Domine Sacerdotali justitia, ut ingredi merear in taberna-
cula sempiterna: Altera vero est hujusmodi: Indue me
Domine, ornamento humilitatis, et concede mihi protec-
tionem contra hostem insidiatorem, ut valeam puro corde, et
casto corpore laudare nomen tuum sanctum in saecula sae-
culorum.* Missa edita ex Codice Chisiano a Cardinali Bo-
na brevem hanc orationem continet: *Indue me, Domine
ornamento humilitatis, et charitatis, et pacis, ut undique
munitus virtutibus, possim resistere vitiis, et hostibus men-
tis, et corporis.* Donec Planetae vetus forma permanxit,
Manipulum a Sacerdote post *Confiteor* accipi consuevit:
tunc enim super Sacerdotis brachia sustollebatur Planeta.
Nunc vero, etsi Planetae forma mutata est, eumdem
morem Episcopi retinent. De Planetis optime scripserunt
Rocca, tom. 2. novissimae edit. pag. 568.; Meratus,
tom. 1. part. I. pag. 321. num. 32. Sarti, de veteri Ca-
sula *Diptycha*; et Pastrilius, in *Dissertatione de Patena ar-
gentea S. Petri Chrysologi* pag. 141.; Macri, in *Hierolexico*,
verbo *Casula*.

CAPUT VI.

De Tunicella et Dalmatica.

I. Subdiaconi vestem sui ordinis propriam habent,
quae modo tunica, modo roccus, modo subtile est appelle-
lata, sed cuiusnam materiae, et formae antiquitus fuerit,
non satis est exploratum. Ex S. Gregorii verbis in Epi-
stola LXIV. Lib. VII. ad Joannem Syracusanum elicetur,
Subdiaconorum tunicam fuisse lineam ac talarem. Sed
saeculo VIII., et IX. raro tunicae Subdiaconalis nomen
usurpatum videtur: ejus loco *roccus*, et *subtile* memo-
rantur. *Roccus*, ut explicat Cangius, vox germanica est,
supremam vestem significans. Ansegisus *Saecul. IV. Be-
nedit.* p. 1. pag. 624. n. 7. Abbas Fontanellensis largi-
tus est anno Domini 820. coenobio Fontanellensi roccum

*Subdiaconalem unum, quo nomine tunica Subdiaconorum
venit.* Praeter nomen *rocci*, *subtile* dicta est vestis Sub-
diaconorum. Plura testimonia congerit Cangius in *Glos-
sario* ad hoc verbum S. Meinwerus apud Bollandum Ju-
nii tom. I. pag. 540. Episcopus Paderbonensis, qui obiit
A. D. 1036. multa sacra ornamenta obtulit monasterio
Abdinghoffensi, a se condito, inter quae *subtilia tria*. Tu-
nica Subdiaconi ab Honorio *Gemmae Animae* Lib. II.
cap. CCXXIX. *Subtile* appellatur. Tunicellae nomine usi-
sunt Pontificales Libri XIII. et XIV. saeculi, videlicet
vulgatum Caeremoniale S. R. E. et Caeremoniale Epi-
scoporum ad tunicam Episcopalem etiam significandam.
Forma igitur tunicae Subdiaconalis non admodum dis-
similis olim a Dalmatica Diaconi fuit; et in hoc differre
ex Liturgicorum scriptis videmus, quod strictiores ma-
nicas habuerit. Ita quoque traditum est in Caeremoniali
Epicoporum Lib. I. cap. X. §. 1. Diebus jejuniorum et
in Adventu tam Diaconi, quam Subdiaconi planetis utun-
tur. Quando autem, et qua occasione hic ritus cooperit,
non liquet. Ejus meminit Ordo Romanus I., a quo usus
Planetae etiam Acolythis tribuitur.

II. Dalmatica vestis sacra est (1), qua Diaconi fere
semper in divinis mysteriis obeundis usi sunt; semper
vero Romani Pontifices, et a multis saeculis omnes Epi-
scopi. De hoc vestis genere fuse a viris doctis est dis-
cipatum. Nos ea decerpemus, quae instituto operi conve-
nient. Scriptores omnes vulgo tradunt, ac ii etiam, qui
de sacris ritibus uberioris commentati sunt, *Dalmaticam
vestem* ita dictam, quod in Dalmatia reperta sit. Perhi-
bent nonnulli, earum usum, in sacris praescriptum fai-
sse Diaconis a Sancto Silvestro. Nituntur vero auctoritate
Libri Pontificalis, vulgati Alcuini, *de Divinis Officiis*, cap.
XXXIX.; Durandi, *Rationalis Divinorum Officiorum* Lib.
III. cap. XI.; et aliorum. At Josephus Vicecomes *De Ap-
paratu Missae* Lib. III. cap. XXV., existimat, Dalmaticas
in uso ecclesiastico ante S. Silvestrum fuisse, ex Pontio

(1) Georgi, *Liturgia Romani Pontificis*. Lib. I. Cap. XXII.